

Prag'da Tarihi Kent Mekânları Ve Mimari Temsiliyet

Historical City Spaces In Prague And Architectural Resignation

Oya Şenyurt¹

Özet: Ses, koku, görselliğin çerçevesi içinde iki günlük Prag gezisinden elde edilen sonuçlar bir seyyahın aylak-muğlak kent algısı içinde değerlendirilmiştir. Kentle ilgili bazı kaynaklar ve gazete yazılarının da değerlendirildiği bu makalede; mimarinin temsiliyeti ile tarihsel ve toplumsal olayların ilişkisi/ilişkisizliği, paketlenmiş kültür tüketiminde mimarinin kullanılması ve araçsallaştırılması üzerine bir sorgulama yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Prag'da mimari temsiliyet, Prag'da mimari üsluplar, Prag'da tarihi kent mekanları.

Abstract: The results obtained from two-days Prague trip within the framework of sound, smell and visibility is evaluated with the loafer-ambiguous perception of a traveller. In this article that some sources related to the city and newspaper articles; an investigation on the relation/irrelation of historical and social cases with the representation of architecture, and the usage and instrumentalization of architecture on the wrapped cultural consumption, is aimed to be executed.

Keywords: architectural representation in prague, architectural styles in prague, historical city spaces in Prague

¹ Doç. Dr., KOÜ MTF Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı.

Giriş

Bu metin; Prag'ı anlatan edebi metinleri daha önce okumamış ve bu sebeple de kenti telaşsız, az bilgili ve esnek izleme imkanı yakalayan bir Türk vatandaşının bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Kent nüfusu, bina sayısı, meslek dağılımları vs. gibi istatistiki bilgiler vermeden, sosyolojik analizler yapma işini mesleğin uzmanlarına bırakarak, kentin planlamasına ilişkin gerekçeleri tartışmadan, mimari veriler ve kente dair kısa süreli gözlemlerin kaynaklara dayandırılmasıyla bazı değerlendirilmeler yapılmıştır. İnsanın duyularına hitabeden, ses, koku, görselliğin çerçevesi içinde iki günlük Prag gezisinden elde edilen sonuçların acemi bir seyyahın (profesyonel seyyah nasıl oluyor diye sorabilirsiniz, bana göre tarifi ya turist rehberi ya da çok gezen biri olmalı) aylak-muğlak kent algısı içinde kaleme aldığını da baştan kabul etmek gerekir. Kentle ilgili bazı kaynaklar ve gazete yazılarının da değerlendirildiği bu makalede; mimarinin temsiliyeti ile tarihsel ve toplumsal olayların ilişkisi/ilişkisizliği, paketlenmiş kültür tüketiminde mimarinin kullanılması ve araç-sallaştırılması üzerine bir sorgulama yapılması amaçlanmıştır.

Vltava Irmağı üzerindeki Karlova Köprüsü ve köprü'nün payanda duvarlarının üzerindeki heykeller. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Kentin Tarihi Hakkında Genel Bilgiler

Kent hakkında yazılan çoğu gazete yazısında Prag'ın hüznünlü bir kent olduğu kaydedilmiştir. Diğer taraftan, sonbaharı için bitimsiz methiyeler düzölen Prag, sonbaharın hüznünü turistik hale getirmeyi de başarmıştır. Tarihine bakılacak olursa halka üzüntü verecek pek çok şey gerçekleşmiştir. Ancak, bu olayların çoğu kente turist çekerek maddi kazanca dönüştürölmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde; İstanbul'un hüznü veren yalnızlığı ve gerçekliği ile karşılaştırılmaz. Kentin tarihine göz attığımızda, Prag'da 14. yüzyıla kadar yönetime geçen kişilerin öldürölmelerine neden olacak pek çok olayla karşılaşılır. 14. yüzyıldan sonra da kentte rahat ve huzurun hakim olduğu söylenemez. 1398-1415 Jan Hus reform vaazları verir ve bunun sonucunda kazığı bağlanarak yakılır.¹

¹ Konstanz Kurulu'nun kararıyla yakılan Hus'un düşünceleri, ardılları tarafından özellikle Bohemyalı köylüler arasında bir tür komünistçe yaşamı savunan çeşitli tarikatlar oluşturduklar. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge Kitabevi, s. 88. Ortaçağ'da kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi isteğı geniş halk kitleleri arasında gittikçe ağırlık kazanmaktaydı. İngiltere'de John Wycliffe'in (1320-1384) ve Bohemya'da Jan Hus'un (1373-1415) ortaya attıkları reform önerileri, din adamlarının dünyevi yaşama karışmalarına duyulan düşmanlığı köröklüyordu. Her iki düşünürün reform tasarılarında kendi ölkelerine özgü ulusal çıkarların gözetilmesi önemli bir yer tutuyordu; fakat aynı zamanda birçok konuda tam bir görüş birliği içindeydiler. Wycliffe ile Hus, bir yanda dinsel törenciliğe, iman konusundaki dinsel hiyerarşı anlayışına ve papanın kilise için-

1526'ya kadar Husçu savaşlar devam eder. 1576'da Prag Habsburg Hanedanlığı'nın başkenti olur. 1618'de Avrupa'yı sarsan 30 yıl savaşlarının etkisi altındadır. 1620'de protestanlara yapılan baskılar şiddetlenir. 1848 yılında Prag'da Nasyonalist devrim gerçekteşir. 1918 yılında bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyeti ilan edilir. 1939-1945 arasında Nazi saldırısına ve işgaline uğrar. 1945 yılında Prag'a taarruz eden Kızılordu aynı yıl kentten çekilir. 1968 yılında Prag Baharı ve Sovyet işgali, ardından 1989 yılındaki Kadife Devrim ile kentin siyasal ve dini sebeplerle yaşadığı kötü günlerin son bulduğu düşünölmektedir.²

Kent içinde ifade edilen tarihsel süreçte beř merkez ortaya çıkmıřtır. Eski kent/Staré Město, Yeni kent olarak adlandırılan Nova Město, Josevof, Malá Strana/Küçük Mahalle ve Hradčany'dir.³

Sabah saatlerinde kentin sisli havası ve bulanık manzarasına Vltava Irmağı ve Jiráskův Köprüsü üzerinden bakış. (Fotoğraf: Oya şenyurt)

Kent Üzerine Bazı Gözlemler

Gri gökyüzü, sabah üstüne sis oturmuş Vltava Irmağı (Elbe'nin bir kolu) ve ırmağın iki tarafını birbirine bağlayan köprüler, kuşkusuz hoş bir manzara sunmaktadır. Irmağın kıyısında, köprülerin altlarının seyir alanı olarak kullanılması, nehir boyunca gezi yapan tekneler ve ağaçlardan yağmur gibi dökülen sarı yapraklarla romantizmin yaşandığı pitoresk bir kent imgesine şahit olmak mümkündür. Ancak, romantik batı hayranlığı içinde bakan gözün ilk gördüğu de bunun dışında başka bir şey olmadığında, tek taraflı bir kent algısının yanılıcılığı içine düşmek olanaklıdır.

de mutlak egemenliğine karşı çıkıyorlar, öte yanda kilisenin servet edinmesini eleştirip kilise mallarından vergi alınmasını ve endüjans satışlarının yasaklanmasını savunuyorlardı. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 87.

² Bunların içinde kentsel belleğe dahil olmuş sel gibi bazı afetler sayılmamıştır. Bu ve diğer bilgiler için bkz. *Berlitz Cep Rehberi Prag*, Dost Yayınevi, 7. B., s. 23.

³ Nedim Gürsel, "Prag Yağmur Parmaklı Kent", *Atlas*, S.:104, 2001, s. 90.

Karlova Meydanı ve saat kulesinin olduğu bölgenin karanlık yüzü Ortaçağ Avrupası'nın gotik tarzını anımsatacak kadar ürkütücüdür. Gotik mimarinin diğer mimari üsluplar arasında en belirginini olduğu, kente "100 kuleli kent" adının yakıştırılmasından anlaşılmaktadır. Gotik mimarinin göğe yükselen sivri kuleleri hemen her yerde etkili ve kente ait önemli imajlardan biridir. Ortaçağ ve gotiğin korkutucu yüzünün masal kitaplarında çizilen kent imajlarındaki renkli, kuleli yapılarla sevimli kılınmaya çalışılan temsiliyeti, kentin kapitalist dünyaya boyun eğmiş bölümü olan meydanları kadar belirsiz ve tanımsız değildir. Karlova ve Vaslav Meydanı, sonbaharda çoğunluğu Alman, Avusturyalı, Türk, Fransız, Çinli turistler ile Balkan ülkelerinden gelen kişilerin gezinti yaptığı, meydanları keşfe çıktığı, fotoğraf çekenlerin, yemek yiyenlerin, barlardan, kafelerden sokağa taşan grupların yer aldığı bir karnaval alanıdır. Hırsızlık ve tekinsizliğin boy gösterdiği karnavaleks ortamda, küreselleşme ile sınırların etkisizliğini yaşamayı başaran orta ve üst ekonomik seviyeye sahip insan güruhunun gezmeyi/turist olmayı başarabildikleri meydanlar; Vltava Irmağı'nın kıyısındaki romantik manzaradan daha fazla şey anlatmaktadır. 2004 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) giren ancak AB para birimini kullanamayan bu ülkede, Çek "kron"unun kullanılmaya devam etmesi "ayaklı changeman"leri yeniden sahneye çıkarmış.

Karlova Meydanı'ndaki at arabası arkada Meryem Anamız Kilisesi, kulenin biri daha dar diğeri daha geniştir. Dar olan kadını diğeri erkeği simgeler. 16. yüzyılda Protestanların Reform hareketleri yaygınlaştıkça kilise, Husçuların başlıca ibadet mekanı haline gelmiştir. Karşı Reform'un ardından Katolik Kilisesi'ne geri verilmiş ve bugüne kadar öyle kalmıştır. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Burada, Çek Cumhuriyeti Çekoslovakya olmadan önce de, kenti ziyaret eden bazı kişilerin benzer deneyimleri yaşadığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Sözcüme, 1970 yılında kenti ziyaret edenler, yabancılara yaklaşa-

rak Almanca, Fransızca, İngilizce olarak “Dolar bozdurmak ister misiniz?” diye soranların olduğundan söz etmektedirler. Dolar bozduranların 1 Dolara karşılık 40 Kron alabildiklerini, oysa resmi borsada 1 Dolara 16 Kron verdiklerini belirtmektedirler.⁴ 1970 yılında kente ilişkin bu deneyimler oldukça masum görünmesine rağmen arkasında gizli bir soygun girişimini bugün de bulundurmaktadır. Bugün meydanlardaki tekinsizlik para değiş tokuşu yapan Romanyalı “*ayaklı changeman*”lerle başlamaktadır. Yabancı gördükleri herkese para değişimi için yaklaşarak, Euro ile değişim yapmak amacıyla teklifte bulunmaktalar. Ancak bu teklifi kabul ettiğinizde paraları tanımadığınız için Çek Kronu yerine Bulgar Levası vererek sizi kandırmaları mümkün hale gelmektedir. Sokaklarda dolaşan deliler ve sağını solunu açan baldırı çıplak kadınlar, hırsızlık yapan Romanyalılar ve diğerleri, meydanların yerli aktörleri olarak turistlere eşlik etmektedirler. Bu kadar tekinsiz ortamda önlem almadan dolaşmak çok güç ve bu güçlüğü aşmak için Türk kafilelere hizmet eden turist rehberleri zaman ve mekan ayarlaması hakkında en ufak bir çaba sarfetmemektedirler. Herkesin yoğun ilgi gösterdiği kent mekanlarına günün en kalabalık saatinde Türk turistleri tıkıştırarak kent gezisinin yapılmasını sağlıyorlar. Hırsızlığa karşı uyarı yapmalarına rağmen, kendi ülkesinin vatandaşının gezi programını en az zarara uğratacak herhangi bir öneri getirmediği de çoğu kişi tarafından bilinmektedir. Özellikle, Karlova Meydanı’ndaki saat kulesinin etrafında gün içinde on dakikada bir ciddi bir doluluk yaşanıyor. Kulenin saati on dakikada bir çaldığında İsa’nın 12 havarisinin maketleri dönerek kule penceresinden bakıyorlar. Her havarinin aralıktan başını uzatarak halkı selamlaması sırasında meydandaki gürühten müthiş bir tezahürat yükseliyor. Meydanın bir tarafında böyle bir seyir hali varken, diğer bölümlerinde Vikingler gibi giyinmiş bir grup, müzikli bir şov yapıyor. At arabaları kaldırım kenarında bekliyor. At arabaları ile şehir turu yapma fikrini en fazla Çinliler gerçekleştiriyor. Daha ileride ortada beyaz perdelerle kapatılmış küp biçimindeki bir strüktürün içinde akşam lazer gösterileri eşliğinde hard rock müzikler çalınıyor. Saat kulesinin çevresi, açıkta ve ayakta yemek yiyen kişilerle çevrili.

Bu kentin iki kokusu var. Biri saat kulesinin etrafındaki kişileri doyurmak için verilen domuz etinin pişerken çıkardığı koku, diğeri Barut Kapısı’ndan meydana ulaşan sokaklardaki bazı dükkanlarda imal edilen mumların tarçın kokusu. Tarçının aynı yoğunlukta kullanıldığı bir başka yer, Çeklerin kağıt helvasıdır. Bizim kağıt helvamızın tek kat kalınlığına sahip bu helvaya koku veren tarçın, bizdeki kağıt helvanın içinde de bulunmakla birlikte, bu kadar yoğun kullanılmamaktadır. Ses ve koku, kuşkusuz görsellik kadar etkili değildir. Ortaçağ’ın Gotik Mimarisi’nden izler kentte Neo-gotik yapılarda çok yoğun okunabilmektedir. Bununla birlikte, meydandaki karnavalesk ortam da Ortaçağ’dan kalmış gibidir.

⁴ 19.07.1970, *Milliyet Gazetesi*, s. 5.

Çağımıza ait bazı sanatsal performansların bile Ortaçağ'dan kalan bu meydanla ve sokaklarla ilişkisi doğrudan kurulabilmektedir. Barut Kulesi'nden Karlova Meydanı'na bağlanan kıvrımlı ve dar sokaklarda metalik renkte boyanmış yüzleri, silindirik şapkaları ve kıyafetleri ile "duran metal adamların" gecenin karanlığı içinde (gündüzde meydanlarda) bu dar sokaklardan dalgın yürüyen yabancıların aniden omuzlarına dokunmaları, gotik ortamın zihinlerde bıraktığı ürkütücü izleri pekiştiriyor. Bir dönem savunma sanayisinde kaynakçı olarak çalışan David Smith, çağımızın tüm çağrışımlarının malzeme olarak metalde birleştiğine inanarak, malzemenin kendisini de yapıtlarının simgesel bir ögesi olarak düşünmüş, çağımıza özgü ilerleme hırsı ve tahripkârlığın metalik görüntüsüyle ilgilenmişti.⁵

Karlova Meydanı'ndaki Saat Kulesi'nde İsa'nın havarilerinin pencereden görüldüğü ana dair bir fotoğraf ve fotoğrafın altında bir kısmı görüntüye girmiş saat. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Smith'in bu yaklaşımıyla "duran metal adamlar"ın gotiğin ürkütücü ve yıkıcı imajından daha çok, çağımıza ait bir gönderme içerdiğini öne sürmek mümkündür. Bu ürkütücü hal, küreselleşmenin niyet edilmemiş ve beklenmedik oluşuyla ün salmış etkilerine atıfta bulunmaktadır.⁶ Prag, küreselleşmenin Ortaçağ'ını mı yaşıyor? bilinmez ama, fakirlik ve hırsızlık durumlarına bakılacak olursa, sınırların kalkmış olması kente sadece yapay bir canlılık getirmiştir. Tarihi binalar

⁵ Amerikan resminde Soyut Dışavurumculuk akımının etkili olduğu yıllarda heykel alanında dikkat çeken başlıca sanatçı, 20. yüzyılın en önemli heykeltıraşlarından biri olan David Smith'tir (1906-1965). Sanatçı ve çalışmaları için bkz. Ahu Antmen, *Sanatçıların Yazılar ve Açıklamaları 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, 4. B., İstanbul 2012, s. 150-151.

⁶ Zygmunt, Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, 4. B., Ayrıntı Yay., İstanbul 2012, s. 64-65.

olmasa, kentin bazı meydanlarda canlılığını sağlayan topluluklar da olmayacak. Dinsel figürlerin yapılarda ve objelerdeki yoğunluğuna rağmen, hırsızlık ve fahişlik dini de etkisizleştirmiş, diğer bir deyişle sadece içi boşalmış görsel bir obje haline dönüştürmüştür. Toplum ve din özgürlüğünü korumak için korkutucu düşman olarak görselleştirdikleri Türk imajı, kimilerine göre Budin Seferi'nde esir düşen Yeniçeri Mustafa'nın heykeli olduğu ifade edilen bir heykelle görselleştirilmiştir. Köprünün üzerindeki bu heykellerin verdiği mesajların tersine, Türk imajı bugün Avrupalı için tekensiz değil elbette. Daha önce de ifade edildiği gibi, meydana en önemli aktörlerden biri de Türkler. Ayrıca, söz konusu Türk imajı bile, zamanındaki korkutucu gücüne rağmen bugün zorunlu barışılmış, turist çeken bir nesne haline getirilmiştir. Köprü kenarındaki Türk imajını heykelleştiren Yeniçeri Mustafa'nın hikayesine 1968 yılına ait bir gazete yazısında rastlanmaktadır. Bu hikayeye göre, Yeniçeri Mustafa Budin Seferi sırasında Çeklerin elinde esir düşmüş ve bir Çek kızına aşık olmuştur. Yeniçerinin sevdiği kızın babası, kızını verebilmesi için Mustafa'nın bir iş sahibi olması gerektiğini şart koşunca, Yeniçeri Mustafa Prag'da bir kahve dükkanı açmıştır. Bu kahvehane, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra lokanta olarak kullanılmış, 1968 yılında turist çekmek için yeniden kahve haline getirme girişiminde bulunulmuştur.⁷

Karlova Köprüsü üzerindeki heykellerden biri (bu köprü üzerindeki heykellerin reproduksiyon olduğu, orjinallerinin şehir müzesinde bulunduğu ifade edilmiştir) zindana atılmış Hıristiyanların başında nöbet bekleyen bir Osmanlı'yı (solda) canlandırıyor. Bu kişinin Budin seferinde esir düşen Yeniçeri Mustafa olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Üstteki heykel grubu Hıristiyanlığa sahip çıkılmasını öğütleyen figürlerden oluşmuş, öğütün dinlenmemesi halinde Hıristiyanların sonunun Osmanlı zindanları olduğu vurgulanmaktadır. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

⁷ 9.6.1968, *Milliyet Gazetesi*, s. 8.

Kafiler halinde dolaşan ve Avrupa'yı gezdiğinde Avrupalı olunacağını zanneden, turlarla kenti keşfedeceği hakkında en ufak bir kuşkusu olmayan, tur paketinin sunduğu gezi programını düşünmeden kabul eden gruplar için kuşkusuz burada anlatılanlardan romantik bir Prag teması çıkabilir. Birbirleri üstünde maddi güçleri ile üstünlük sergilemeye çalışan Türk turistlerin uçakta son bulan ilginç macerası, siz “Çekoslovaklaştıramadıklarımızdan mısınız?” edasıyla sokaklarda boy göstermeleri, romantik bakışın öngörülemez sonucu olarak değerlendirilebilir.⁸ Prag'daki meydanların diğer turist aktörleri, oteldeki “Change”

⁸ Kurban Bayramı'nın bitiminden sonraki Pazar günü, Prag'dan İstanbul'a uçacak olan ve iki buçuk saat rötar yapan Airbus tipi uçakta, yolcuların bazılarının oturduğu, bazılarının ise yerleşme telaşı içinde yaptığı gürültüler arasında, uçaktaki beş kişilik aileden birinin saatinin kaybolması nedeniyle uçağın havalanmasının bir süre mümkün olamayacağı hakkındaki anons, yarım yamalak duyuldu. Anonsu duyan yolcular kendi aralarında neler olduğu hakkında yorum yaparken, bazıları olaydan haberdar değildi ya da kaybolanı bulma işinin pek fazla zaman almayacağını düşünerek ilgisiz kalmışlardı. İkinci anons söz konusu beş kişilik aileden birinin saatinin kaybolduğunu ve saati aramak için uçağa binmekten vazgeçerek, Prag'da kalmayı istediklerini söylüyordu. Rehberlerin verdiği bilgide, uçağın kapıları kapatılmıştı, uçuş kurallarına göre valizleri kendilerine verilecekti, ancak bunun için uçaktaki tüm bagajların indirilmesi aileye ait bagajların ayrılmasından sonra geri kalan bagajların tekrar uçağa bindirilmesi gerekiyordu. Tüm bu işlemlerin yapılması bir saatlik bir gecikme demektir ve zaten iki buçuk saatlik gecikmeyle Prag'daki hava alanına gelen uçağı bu saatten sonra kimsenin beklemeye tahammülü yoktu. İkinci anons yolcular tarafından gayet iyi anlaşılmıştı. Söylenmeler ve homurdanmalar başladı. Prag'da birbirinden uzak duran ve birbirini eleştiren “Çekoslovaklaşmış” Türkler, bu yazının hazırlanmasını sağlayan ve 20 Kasım'da sona eren iki günlük Prag gezisini tamamladı. Kentin verdiği bütün negatif enerji dönüşte uçakta patladı. Hatta uçak İstanbul Sabiha Gökçen hava alanına indikten sonra da öfke patlamaları devam etti ve tartışmalar sürüp gitti. İkinci anons ile uçaktakilerin bazıları saatin değeri hakkında spekülasyon yaparken kimileri de kaybolan saatin paha biçilmez (!) değeri nedeniyle uçağı bekleten aileye sayıp dökmeye başladılar. Tam bu sırada saatin beş kişilik aileden birinin çantasında bulunduğu ve bu ailenin yeniden uçağa binme kararı aldığı haberi duyuldu. 300 kişilik Türk kafilesini karşısına aldığı tahmin edemeyen belki de küçük bir ayrıntı olarak gören aile bireyleri kapılar kapatıldığı için pilot kabininden uçağa alındı. Alkışlı protesto ve ıslıklar eşliğinde kafaları önlerinde yerlerine oturdular. Airbus'ın arka tarafında olanlar bundan ibaretken ön tarafta beklenen kıyamet koptu. Maddi üstünlüğünü kaybolan saati için bütün uçağın zamanını çalarak gösteren aile bireylerinden biri, alkışlı ve ıslıklı protestoya tepki gösterince, aşırı tepkinin “Türk usulü” karşılığı olan birkaç yumruk darbesi ile öndeki koltuklara yığıldı. Uçağın içi oldukça karışıktı, doktor olduklarını sandığımız veya sağlık işleri ile ilgilendiklerini tahmin ettiğimiz kişiler yardıma koştu. Uçağı bekleten ve yumruk yiyen aile reisi ile empati kurmaya çabalayan bazıları kızgın grupları yatıştırmak yerine daha fazla sinirlendirdiler. Ortalık uzun süre yatışmadı ve pilotun bitip tükenmez sakinleştirmeyi hedefleyen anonslarına rağmen, alanda gereğinden fazla kalan uçağın içindeki durumu tespit etmek için Çek polisler uçağa girdi. Uçağın içinde dolaşarak kontrol yapan polisler zaten rötarlı olan uçağın, kayıp saat meselesi yüzünden bir saat daha gecikmeli kalkmasına izin verdiler ki; izin vermeselerdi uçağın ne zaman kalkacağını kimse tahmin edemezdi. Dış görüntüsü “Çekoslovaklaşmış”, kendi halkından insanları sözde maddi güç gösterileri ile küçümseyen ya da yok sayan bazı Türkler, bir Prag sonbaharında çoğu yazar tarafından iddia

makinasını kumar makinası gibi gören Çinliler ise, paralarını her Çek Kronu'na dönüştürdüklerinde kendileri dönüşüyor gibi şamata koparıp, kutlama yapıyorlardı. Otel lobisinde ve koridorlarında bağıra çağıra konuşmaları, kimi zaman, Avrupa'nın kısa süreli de olsa gezmeye gelen kişiler için "kamusal alandaki davranış biçimlerini artık kontrol dışı bıraktığını ve esnettiğini (bir çeşit Avrupalılaştırma)" düşündürecek boyuttadır. Ne Türkler, ne Çinliler ne de diğer doğulular gezi boyunca Avrupalılaşmıyor, Avrupa'yı doğululaştırıyorlar olabilir mi? Akademisyen olan Agnes Heller, benzer düşünceleri paylaşan isimsiz kahramanının deneyimini vurgulamakta zorluk çekmiyor. "Yabancı üniversiteler bile yabancı değil artık. Singapur, Tokyo, Paris ya da Manchester'da bir konferans sonrası sizi aynı sorular bekliyor olabilir. Oralar yabancı yerler değil ama ev de değil."⁹ Kimse yabancılık çekmiyor, ancak Agnes Heller'in görüşünden bir adım daha öteye giderek evinde gibi davranıp, bu davranış doğallığını ve rahatlığını kamusal alana taşıyor.

Vltava Irmağı boyunca kıyıya paralel yerleşen yapılardan Neoklakik üsluptaki bir örnek.
(Fotoğraf: Oya Şenyurt)

edilen kentteki romantizmi yaşamadılar. Ne Çinliler, ne diğer Avrupalılar, Türkler küreselleşen dünyanın ya da yeni düzenin insanları olmadan önce şekilsel davranışları yüzünden birbirleriyle görünmez duvarlarla ayrılmışlar. Doğu Avrupa'nın merkezinde yer alan Prag'ın bile Avrupalı olma halinin negatif etkileri sorgulanırken ve dünyanın küreselleşme ile baş edemezliği aşikârken, "Çekoslovaktan" daha çok "Çekoslovaklaşmak" niye?

⁹ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, 4. B., İstanbul 2012, s. 94.

Prag'ı dinamik kılan özelliklerin bu grupların kente verdiği enerjiden fazlası olmadığı ilk bakışta görülebiliyor. Tarihi binalar ise kent müzesinin dekoru ve parçası olmanın ötesine geçmiyor. Mimarının tarihsel dinamiği içinde ve mimarlık kuramlarının ortaya çıktığı tarihsel süreç gereğince inşa edildikleri şüphesiz. Ancak, kentte gerçekleşen pek çok siyasi faaliyete ve toplumsal değişime sırt dönmüş halleri ile toplumsal olaylardan uzak tutulan ve kendi içinde turistlerin ilgi odağına oturtulmak istenen paketlenmiş metalar haline döndürülmüşlerdir. Kentte yaşanan toplumsal olayların derinliği ve dünya tarih sahnesindeki yeri daha temelli ve önemliken, mimarının temsiliyeti birkaç üsluba sığdırılmış ve maddi gelir sağlanan nesnelere dönüşmüştür. Bu durum, Avrupa'yı etkileyen din ve düşünce hareketlerinin sonuçları olarak görülen mimari üslupların, Avrupa tarihini doğrudan yansıtan nesnelere olmadığını düşünmeye itiyor. Diğer bir deyişle, Skolastik felsefe ve dinin akıl yoluyla kavranması gibi kırılma noktalarının yaşandığı Ortaçağ'da gotik kiliselerin inşa edilmesi ya da monarkların yönetsel gücünü ve ihtişamını vurgulayan barok mimarlık örneklerinin görülmesi, sadece üst başlıklar üzerinden bir tarih okumasının mimari karşılıkları ya da nesnelleşmiş halleri olarak görünmektedir. Oysa, bir İngiliz gotiğinin çıkış şartları ile Çek Cumhuriyeti'ndeki gotik üsluplu yapıları ortaya çıkartan kültür ve mimarlık ortamı aynı değildir. Burada, mimarlığın bir sanat dalı olarak kendi kuram ve hedeflerinin olduğunu ve kendi içinde bir dil konuştuğunu ya da başka alanlara referans verme yükümlülüğünün olmadığını savunacak görüşlerin varlığı kabullenilmektedir. Prag'daki pırlıtlı binalar üzerinden yeniden düşündüğümüzde, her sanat dalı gibi mimarlığın kendini bir adım daha öteye götürme girişimini üsluplar ya da tarzlar üzerinden değerlendirmekten alıkoyan herhangi bir şeyin olmadığı sonucu ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu durumda da, kuramlarına ve kurallarına bağlı, içine kapalı bir mimarlık dünyasının yapay bir düzenlilik ve sorunsuzluğu nesnelleştirdiği sonucu çıkmaktadır. Avrupa tarihinin sevimli, yeknesak, ulaşılamaz ve parlak algılanmasının sağlanmasında kuşkusuz inşa edilen binaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Kent imgelerine indirgenmiş bir kent tarihi algısı yaratmak, Prag üzerinden düşünüldüğünde Avrupa'nın diğer kentlerinde de erken tarihlere çekilebilir. Yapıları, toplumsal olayların verdiği acılara bu denli bağımsız kılan yaklaşım, "cilalı, ışıltılı" mimarlık ürünlerinin görsel etkileri üzerinden, kentin algılanmasını sağlayacak kadar kent tarihini yapaylaştırmaktadır. Sadece postmodern mimarlığın değil, postmodern dünya görüşünün insansız tarih anlayışı, tarihi yapılarla rağmen, Prag'da gerçekleşmiş gibidir. Sözgelimi, Katolik kiliselerinin Protestanlığa karşı başlattıkları kontr-reform hareketinin mimari yansımaları olan Barok kiliselerin kentteki imgesel hakimiyeti daha sınırlıdır. Ortaçağ'da kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi isteği geniş halk kitleleri arasında gittikçe ağırlık kazanmaktayken, İngiltere'de John Wycliffe'in (1320-1384) ve Bohemya'da Jan Hus'un (1373-1415) ortaya attıkları reform önerileri, din adamlarının dünyevi yaşama karışmalarına duyulan düşmanlığı körüklüyordu. Her iki düşünürün reform tasarılarında

kendi ülkelerine özgü ulusal çıkarların gözetilmesi önemli bir yer tutuyordu; fakat aynı zamanda birçok konuda tam bir görüş birliği içindeydiler. Wycliffe ile Hus, bir yanda dinsel törenciliğe, iman konusundaki dinsel hiyerarşi anlayışına ve papanın kilise içinde mutlak egemenliğine karşı çıkıyorlar, öte yanda kilisenin servet edinmesini eleştirip kilise mallarından vergi alınmasını ve endüljans satışlarının yasaklanmasını savunuyorlardı. Hem Wycliffe'in hem Hus'un başkaldırılarının gerisindeki güç, Protestanlık değil Ulusallık'tı.¹⁰ Çekoslovak ve dünya tarihinde önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilen bu süreç eski kent meydanında yer alan Jan Hus'un heykelinin Hus'u hatırlatıcı gücü dışında, kent içinde merkez dışı kalmış imgelerin yaratılmasına neden olmuştur. Eski kent merkezinde Hus'un görüşlerine uyan reform ve karşı çıkan kontr-reform hareketleri kapsamında üretilen kilise mimarlığına ilişkin okuma yapmak zordur. Şöyle ki; Kontr-reform hareketinin simgesi Barok mimarinin üslupsal özelliklerini taşıyan yapıların çoğunun 17. yüzyılda Habsburg Hanedanlığı'nın Malá Strana'da (Küçük Mahalle) inşa ettirdiği Barok ve Rönesans tarzı yapıların olduğu noktaya sıkışıp kalması, kentte mimari üslupların eş değer dağılımı ve homojen görüntünün oluşmasına engel olmuştur. Slavoj Žižek'in paralaks boşluktan kenti tanımlama düşüncesi ve çok yönlü kent algısı Prag örneğinde çoğu zaman kırılğan hale gelebilmektedir. Ancak, binaların tek tek paralaks boşluklarını yakalamak ve zaman tüneline kaybolmak daha kolaydır. Žižek'e göre, paralaks boşluğun kendisi, bir binaya yaklaşip onun içine girdiğimizde değişen zamansal deneyimimizin kaydıdır. Bu biraz aynı nesneyi farklı açılardan sunan kübist bir tabloya benzer. Zaman kavramının yansıtıldığı kübist tablolarında, bir cismin farklı açılardan görünüşlerinin üst üste gösterimi, çoğu zaman Prag sokaklarındaki binaların tarihsel süreç içindeki değişimlerini, kullanımlarını ve nihayet tüketim kültürünün zincir mağazalarını içinde bulunduran binalara dönüşmesini sorgulamamızı sağlar. Neo-gotik bir yapı ya da ünlü bir Türk mücevher firmasını barındıran Art Nouveau bir apartmandaki mekanların tarihsel süreç içindeki bilinmeyenleri ve tahmin edilemeyenleri hakkında sonsuz boşluklardan sürekli bir fikir üretimine yol açar.¹¹ Paralaks boşlukta kenti tanımlama deneyimi ise tarihselci üslupların kuşatmasından kurtulmayı güçlükle başarabildiğimizde gerçekleşir.

Malá Strana'yı (Küçük Mahalle) ziyaret etmeyen bir yabancıнын kent imgesine ait görüşleri Gotik/Neo-Gotik yapıların zihinde bıraktığı imgelerle sınırlı kalabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, gezi programları ve kentte vurgulanan imgeler, tarihsel süreç içinde değişimin yaşandığı noktalar değildir. Bu bilinçli bir "mimari kültür paketi"nin hazırlanarak yabancılara sunulmasına ve Çek tarihi boyunca aktif rol üstlenen ya da üstlenmeyen kişi ya da mekanların gelir

¹⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 87, 145.

¹¹ Slavoj Žižek, *Ahır Zamanlarda Yaşarken*, Metis Yay., İstanbul 2011, s. 303-304.

getirme olasılığının ve turizm potansiyelinin kullanılmasına dönüşmüştür. Sözgelimi, Prag'ın pahalı ve lüks ürünler satan mağazalarının bulunduğu Pařížská (Paris) Caddesi'nde yer alan gösterişli Neo-Gotik yapılar bu açıdan arzu nesnelerinin temsilietini doğrudan paylaşmaktadır. Söz konusu caddede yer alan bir apartmanın çatısındaki köşe kuleleri, cephedeki heykelleri, çıkmalarındaki masalsı tarz ve Gotik kiliselerde yer alan openwork / taş girişik bezemenin gösterişi, alt katındaki dükkanda Tagheuer, Bvlgari gibi mağazaların lüks ürünlerini sunması ile bütünleşerek, yapıların mimari üsluplarındaki karışık ve gösterişli halin kültürün tüketimine doğrudan katkısını ortaya çıkarır.

Pařížská (Paris) Caddesi'nde yer alan Neo-gotik yapının çatısındaki köşe kuleleri, cephedeki heykelleri, çıkmalarındaki masalsı tarz ve Gotik kiliselerde yer alan openwork motifleriyle kent dekoru gibi görünmektedir. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Prag'da son dönem modern mimarlık ürünlerine ise tesadüfen rastlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan az etkilenen Prag, savaştan sonra tarihi merkezinde eski sokak ağının muhafaza eder ve kentin en muteber kısmı hem kent müzesi hem de sosyal merkez haline gelir. 1959'da hazırlanan Prag gelişme planı kent yüzölçümünün artırılmamasını ve sağlığa aykırı yerleşimlerin temizlenmesini kapsar. Çekoslovakya'daki modern mimarının öncüleri Josef Havlíček ve Karel Honzik, 1950'den sonra yeni kentler inşa ederler. Ancak, Çek mimarisi Cubr, Hruby, ve Pokorny'nin Brüksel Evrensel Sergisi'nde yaptıkları pavyonu saymazsak savaştan sonra uluslar arası bir ilgi doğurmaz.¹² Eski kent dokusunun korunması, kent merkezinde modern döneme ait yapıların azlığı gibi sebepler, modern mimarlık örneklerini görmeyi tesadüflere bırakır. Diğer bir deyişle, kentin sahip olduğu herhangi bir nitelik, ancak bedenli özne ile o niteliği taşıyan kent arasında kurulan diyalog yoluyla anlaşılabilir ve her nitelik diğer duyulara özgü niteliklere kapı açarsa da,¹³ sokak sokak yapılan aylak-muğlak gezintiler sırasında pek çok tarihsel üsluba sahip yapılardan ayrı olarak, yalnızlaşmış erken modern yapılara rastlamak ve arayışı tesadüflere bırakmak meraklı bir turist için az yorgunlukla keşif yapmanın bir yolu olabilir. Sözelimi, Habreznı Caddesi, 90 ya da 4 numaralı yapı (her iki numara da yapının üstünde yer almaktadır) erken modernist mimarının yalnızlaşmış örneklerinden biridir, başka yapılarla komşuluk ilişkisi olmadan tek başına caddede konumlanmıştır. Yapının farkına varılmasına yol açabilecek tek unsur önünde yer alan dikilitaştır. Tarihi yapıların modern yapılarla bir arada olma hali sınırlıdır. Bu durum da geçmiş ile gelecek arasında durup yoğun ilişkiler ağının ve olay örgüsünü kurmayı imkansız hale getirmektedir. Gerçekte, birbirlerine yakın dönemlerde yaşamış olan ve adlarına rastlanan bazı Çek mimarlar modern mimarlığın Avrupa'da filizlendiği dönemlerde Prag'da da modern binalar inşa etmiştir. Bunlardan bazıları: Jan Kotěra, Josef Gočár, Otokar Novotný, Kamil Roškot, Bohuslav Fuchs, Jaromír Krejcar'dır. Hakkında diğerlerine göre kısmen bilgi sahibi olunan Jan Kotěra (1871-1923),

¹² Sökülüp Prag'da yeniden inşa edilen bu pavyon restoran olarak hizmet verir. Bratislava'da Josef Chovanec bir "at eyeri" biçiminde 5000 kişilik bir spor kulübü inşa eder. Bkz. Michel Ragon, *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, Kabalca Yayınevi, İstanbul 1998, s. 636.

¹³ Semra Aydın, "Aylak-Muğlak Kent Deneyimleri", *Arzu Mimarlığı Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek*, 1.B., İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 279. Semra Aydın, Boston kentine ilişkin deneyimlerinde Harvard, MIT, Yale gibi üniversite kampüslerinde mekansal-zamansal katmanlardan kaynaklanan kentsel dinamikleri birbiri içine geçmiş bir olay örgüsü olarak deneyimlemenin, yeni avangard mimarlık ile klasik modern mimarlık arasındaki diyalogu yakalama olanağını sağladığından söz eder. Modern ve avangard mimarlık örneklerinin bir arada, yan yana bulunduğu kent mekanı kuşkusuz mekan ve zaman katmanlarının düşünülmesine ve algılanmasına yol açar. Ancak, Prag'da yalnızlaşmış ve belirli tarihsel üsluplara ait yapıların katıksız bir aradallığı kente başka bir boşluktan bakmayı etkisiz hale getirmektedir.

20. yüzyılın başında Viyana'daki Sezessionist'lerden¹⁴ Viyana Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinde sürdürülen ve Otto Wagner'in yürütücülüğünü üstlendiği özel bir kursun ilk öğrencilerindendir. Prag'da erken modern mimarlık örneklerini inşa etmiştir.¹⁵ Ancak, diğer Çek ya da Slovak mimarların inşa ettiği yapıları tespit etmek için oldukça fazla çaba sarfetmek gerekir. Bu durum aylak-muğlak bir kent deneyimi dışında planlı bir gezi gerektirir. Bu biçimde de yapılar bir turist gezisi güzergâhı içine yerleşmiş değillerdir. Tarihselci üslupların yakınında inşa edilen az sayıdaki bazı modern örnekler tesadüfen rastlanmaktadır. Bunlardan biri, Neo-Rönesans üsluplu Milli Tiyatro binasını genişletmek amacıyla Karel Prager tarafından 1983 yılında inşa edilen Yeni Ulusal Tiyatro'dur.

Prag'da öndeki eski, arkada cam cepheli yeni Ulusal Tiyatro binaları. (Fotograf: Oya Şenyurt)

Bazı Çek mimarlar ise modern mimarlığın Avrupa'daki etkilerini yaşamlarının sonlarında deneyimlemiş olmalıdır. Bu açıdan tarihselci üsluplardan vazgeçemedikleri görülür. Bu durum, tarihselci üsluplara ilişkin zevkin geç dönemlere kadar devam ettiğini düşündürür. Kent gezisi sırasında adına bir apartmanın

¹⁴ 1910'da Berliner Sezession bünyesine alınmayan sanatçıların Viyana'da ünlü ressam G. Klimt önderliğinde oluşturdukları bir topluluk. Berlin'dekinin aksine yalnız resimle değil, uygulamalı sanatlar ve mimarlıkla da ilgilenmiştir. Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 172.

¹⁵ Jan Kotěra hakkında daha fazla bilgi için bkz. "Modern Çek Mimarlığının Kurucusu: Jan Kotěra (1871-1923)", *Arredamento Mimarlık*, S.: 159, İstanbul 2003, s. 30-32.

giriş kapısında rastlanan mimar-mühendis Josef von Zitek (1832-1909) tarihselci üsluplardan ödün vermeyen bir isim olarak karşımıza çıkar. Zitek, Prag'da landmark oluşturan iki Neo-Rönesans yapının inşasını gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri, Milli Tiyatro diğeri ise Rudolfinum Konser Salonu'dur.

1881 yılından 2 Ağustos 1909 yılına kadar Josef Zitek'in bu apartmanda yaşadığını gösteren tabela. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Gezi programına dahil edilen yapılar gibi, Prag'ı temsil eden ünlü kişilerin de bazı hedefler doğrultusunda belirlendiği iddia edilmiştir. *The Wall Street Journal*'da yayınlanan bir haber Kafka'nın neden Prag'ın sembolü olamayacağını anlatırken, diğer sembollerin de sorgulanması gerektiğini hatırlatmaktadır. Habere göre, "Prag'ın haşmetli şehir meydanına şöyle bir bakmak durumu doğrulayacaktır. Turistler belki hala 15. yüzyıldan kalma büyük bir saate ve Gotik kulelere aval aval bakmayı sürdürüyorlar."¹⁶

Batı Avrupa ülkelerinde bazı Çek sanatçıların kökenlerinin uzun yıllar bilinmemesi ve ünlü ressam Alfons Mucha da dahil çoğunun batı Avrupa ülkelerinin vatandaşları olarak kabul edilmesi dikkat çekicidir. Çek tarihi üzerinde araştırma yapan Derek Sayer, Çek sanatçılara ait bakış açılarının ve yapılan reklamın batı ve

¹⁶ *The Wall Street*'ten alıntılanan bu haber 21. 10. 1996'da *Milliyet Gazetesi*, s. 1'de yayınlanmıştır.

orta Avrupa ülkelerinde üretilen bilgi birikimi ile oluştuğunu ifade eder. Bu bilgileri üreten kişilerin Çekçe bile bilmediklerini belirten Sayer, Kafka'nın metresi Milena Jesenská için yazılan biyografinin Çekçe konuşmayan ve Prag'a adım bile atmamış bir yazar tarafından kaleme alındığını belirtir. Benzer biçimde, Prag Avrupa tarihi içinde periferide yer almaktadır. İngilizce kaynaklarda Avrupa modernleşmesi, batılılaşma, batı-orta Avrupa odaklı anlatımlarda Prag'ın veya Çek anakarasının tarihinin yer almadığı görülür.¹⁷ Çek sanatçılara ilişkin bilgi üretiminin ve tanıtımının başka Avrupa ülkelerinde yaşayan araştırmacılar tarafından yapılması Çekoslovakya'da geç bir bilinçlenmeyi uyandırdığında bu sanatçılara ait imajların çoktan kültür tüketiminin nesnesi haline geldikleri görülebilir. Çeklerin Almanca yazılar kaleme alan ve karışık kültür birikimine sahip bir yazarı sahiplenmesi yadırganmakla birlikte, Kafka'nın hayatı incelendiğinde ana dilinin Almanca olması, yazın dili olarak Almancayı tercih etmesine rağmen Çekoslovakya'da yaşamını sürdürmeyi uygun bulması,¹⁸ yazarın Çekler tarafından sahiplenilme gerekçeleridir. Kafka'nın satılığa çıkarıldığını ifade eden Boym'a göre, Kafka, üç kültürün şehri (Çek, Alman, Yahudi) nostaljisini cisimleştirmektedir. Ulus az çok türdeş hale geldikten elli yıl sonra, Çekler kaybettikleri kozmopolitliğe nostalji duyar hale gelmişlerdi.¹⁹

Habreznı Caddesi, 90 (ya da 4) numaralı yapı. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

¹⁷ Derek Sayer, "Prague as a Vantage Point on Modern European History", *METU Studies in Development*, C.: 22, S.. 3, 1995, s. 260-263.

¹⁸ Franz Kafka ve ailesine ilişkin bilgiler için bkz. Derek Sayer, "Prague as a Vantage Point on Modern European History", *METU Studies in Development*, C.: 22, S.. 3, 1995, s. 266.

¹⁹ Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, Metis Yay., İstanbul 2009, s. 338-339.

Prag'ın en ünlü Art Nouveau yapılarından biri olan Belediye Sarayı. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Bu sahiplenme Kafka'nın "turistik eşyaya dönüşümü"ne engel olamamıştır. Münzevi bir kişiliğe sahip olan Kafka'nın tişörtleri, posterleri, Prag'ı ziyaret eden turistlerin gözdesi haline gelmiştir. Franz Kafka vasiyetinde yayınlanmamış yazılarının tümünün imha edilmesini istemiştir. Münzevi yazarın bugün doğduğu kentin her köşesinde satılan Kafka posterlerinin, üzerinde resmi bulunan büyük kahve fincanlarını ve bira bardaklarını görse ne yapacağı sorgulanabilir. 1924 yılında ölen Kafka her zaman aydınların gözdeleri arasında yer aldıysa da, bir tişörte dönüşmesi için Komünizm'in çöküşünü beklemek gerekmiştir. Evlerine Prag'dan bir parça götürmeye hevesli turistlerin kitaplarında Prag'dan hiç söz etmeyen, kitaplarını Almanca yazan ve konuşan Yahudi olan yazardan²⁰ Prag'ı temsil edecek daha iyi bir kişi ya da nesne olmadığına karar vermiş olmaları dikkat çekicidir. Bir Çek diplomat, Venedik'in gondolları gibi, Kafka'nın da Prag'ın sembolü haline gelmiş olduğunu hatırlatır. Robert Crumb adlı bir karikatürist, 1994 yılında yayınlanan "Kafka" adlı kitabında, "Kafkaterya büfesi, Dönüşüm güzellik salonu ve McKafka hamburgerleri" satan restoranıyla bu meydanı çizdiği

²⁰ Kafka'nın kitaplarında Prag'dan söz etmemesine rağmen Çekler, Kafka'nın ruhunun Prag'ın tenha sokaklarında gizli olduğunu söylemektedir. Bkz. Orhan Kural, "Çek Cumhuriyeti ve Açık hava Müzesi Prag", *Eman name*, S. 2, Ağustos-Eylül 2002, s. 62.

aslında fazla abartmış sayılmazdı.²¹ Sosyalist rejim sonrası dönüştürülebilecek her şey -düşünce, kuram, kişi veya nesne- kapitalist dünyanın kültür tüketimine büyük bir ironi içinde sunulmuştur.

Turist salgınının getirdiği baş dönmesi nedeniyle hizmet kalitesinin artması da beklenmemelidir. Prag'da otel sayıları ve hizmet oldukça sınırlıdır. Dahası, kültür tüketiminin uzun vadede getirisinin kentteki yerli halkın sosyal yaşamına olumlu bir katkı sağlayacağı tahmin edilmemektedir. Vltava Irmağı boyunca kıyıya paralel yerleşen Art Nouveau, Neo-klasik ve Gotik/Neo-Gotik yapıların perdeleri kıpırdamıyor, camdan insanlar bakmıyor, balkonda kimse komşusu ile konuşmuyor, apartman kapısında sabah alışverişinden dönen kadın/erkek hiçbir kent sakinine rastlanmıyor. W.A. Mozart'ın bir dönem kaldığı evin (Bert-ramka) yakınındaki bazı apartmanların kapılarına kilit vurulmuş, içleri bakımsız ve boş tutulmuştur. Cumartesi günü saat sabah 10.00'da, hemen hiçbir dükkan açık değil, dükkanlara sahipleri sanki hiç uğramıyormuş gibi camları tozlu ve bakımsızdır. Kent halkının bütünüyle sokakları ve meydanları turistlere bırakmış olması dikkat çekici boyutlardadır. Sadece köpekleri ile dolaşan yalnız kadınlar ve yalnız erkekler dışında sabahları sokaklar ıssız ve sevimsizdir. İnsanların enerjisinin kente yansımadağı, ancak 19. yüzyıla ait tüm mimari üslupların boy gösterdiği binalar tek başlarına mimari nitelikleriyle bu kenti canlandırmıyorlar. Kenti meydanlardan izlemek yerine, sokaklardan izlediğinizde, hem boş hem durağan kaldığını görmeniz mümkündür. Tam bu noktada, Frank O. Gehry'nin "Dancing Building/Danseden Bina" adlı binasının yoğun tarihselci üslupların statik görüntüsü içinde dört sokağın kesiştiği köşede dinamizm sağlama umuduyla gerçekleştirilmesine rağmen, kent dekorunu tamamlayan dekonstrüktivist bir örnek olarak mekanda yerini almış olduğu görülür. Fred Astaire ve Ginger Rogers'ın danslarını binalaştırın bu yapı, Vltava Irmağı'na karşı, kentin durağanlığına biçimsel bir dinamizmle tepkisel bir yaklaşım olarak görünmektedir. Dancing Building, Prag çekirdeğinin 1895 yılında yenilenmesi sırasında inşa edilen Neo-Rönesans tarzındaki apartmanın, 1945 yılı Şubat'ında Amerikan uçaklarının attığı bombalarla yerle bir olması sonucunda, yerine inşa edilmiştir. Yapı 1993 yılında Hollandalı bir sigorta şirketinin arsayı satın alması ile, Çek mimar Vlado Milunić ile Frank O. Gehry işbirliği içinde gerçekleştirilmiştir. Çek mimar Vlado Milunić'e göre bina statik olanla dinamiğin çatışmasıdır ve her şeyi bir anda hareketlendiren yeni bir canlılık getirmiştir. Mimar bu durumu adeta uyuşmuş, duyarsızlaşmış durumdaki Çek toplumuna 1989 Kasım'ında gelen canlılıkla benzeştirmektedir.²² Gerçekte, söz konusu uyuşma halinin Çek tarihi boyunca karnavaleks bir ortam ve parlak mimarlık ürünleri ortaya çıkardığı ve bu duru-

²¹ *The Wall Street*'ten alıntılanan bu haber 21. 10. 1996'da *Milliyet Gazetesi*, s. 1'de yayınlanmıştır.

²² Doğan Hasol, "Prag ve Danseden Bina", *Yapı Dergisi*, S.: 203, 1998, <http://www.doganhasol.net/Articles>. Erişim: 07. 03. 2014, 18:47.

mun paketlenip, turistlere sunularak turizmden ciddi bir kazanç elde edildiği gözden kaçmamaktadır.

Prag'da cephesinde Graffito (Sgraffito) bezemeler olan bir apartman. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Kolay Teslimiyet/Yapay Temsiliyet

Mimarlık ve diğer sanat dalları kimi zaman dinsel ve siyasal imkansızlıkların, toplumsal bozulmaların üstünü örten bir özenle ortaya çıkarılabilmektedir. Yakın tarihe kadar Çek Cumhuriyeti'ndeki tüm siyasal çalkantılar kent insanını olumsuz yönde etkilerken, sokaklarda ve meydanlardaki masalsi halin ilişkisizliği dikkat çekicidir. Kent sakininin gündelik hayatındaki kent mekanının kullanımına dair ayırdığı zamanla ilgili bir ölçüm yapmak mümkün olmamakla birlikte, sokaklar ve caddeler az sayıda arabanın çıkardığı gürültü dışında cıvıl cıvıl kent sakinlerinin canlandırdığı bir kente işaret etmemektedir. Gerek siyasal gelişmelere bağlı yıkıcılığın yaşanmaması, gerekse bazı afetlerin kenti etkilememiş olması, binaların korunmasında önemli bir etkidir. Bununla birlikte, kenti etkileyen tarihsel olaylardan ayrı tuttukları her mimarlık ürününü temsiliyet yanılısaması içinde sunarak turistik amaca hizmet eder metalara dönüştürmüşlerdir.

Kentteki tarihi yapıların olduğu gibi kalması, kolaylıkla kabullenilen siyasi ve yönetsel teslimiyetler sonucudur. Yabancı bir yönetime az direnişli toplumsal teslimiyet uzun vadede turizm gelirine dönüştürülmüştür. 1968 yılında ülkenin Ruslar tarafından işgali sırasında halk silahlı direnişe kalkışmamıştır. Çekoslovak ordusunun Ruslara karşı koymasını, ülkenin baştan başa kana bulanacağı ve yeni bir Macaristan olmasından korkulduğu için gerçekleşmemiştir. O dönemlerde bu karşı koyuşun intihardan başka bir şey olmayacağı ve ülkenin kana bu-

lanacağı düşünülmekteydi. Çek aydınları Çekoslovakların genellikle soğukkanlı ve sorunlarını galeyana gelmeden mantıkla halletmek istediklerinden söz etmektedir.²³ Bu doğru bir tanı olarak kabul edilmelidir. 20. yüzyılın başına göz atıldığında benzer bir durum, Çekoslovakya'da bir sanatçı topluluğu olan Devëtsil'in, Rusya'daki Ekim Devrimi'ne boyun eğmeleri ile dikkat çeker. Bu grup, Çek kültürü üzerinde bazı olumsuz sonuçlara yol açan Sovyet gücünün büyük efsanesini onaylamışlardı. Devëtsil grubu kendi dünya vizyonlarını, komşu Avrupa devletlerindeki sol grupların çizgileri yönündeki aktif devrim sayesinde kazanmayı istemeyerek, devrimin doğuşunun gelmesini beklemeyi tercih etmişlerdi. Onların devrimleri kan dökmeden seçimle olmalıydı.²⁴ Bu yüzden Çeklerin pasif direnme yolunu seçmeleri genelleştirilebilir. 1968 Rus işgalinde pasif direniş her tarafa siyah bayrakların asılması, dövizlerin yazılması, beyannamelerin dağıtılması, sokak tabelalarının sökülmesi, yürüyüş ve gösteriler biçiminde gerçekleşmiştir. Vaslav Meydanı'nda halkın gösteri yapmaması için Çek polisi tarafından Kral Vaslav'ın heykelinin etrafı temizlenerek çiçekli, çimenli bir park haline getirilmiştir.²⁵ Ülke siyasi açıdan buhranlı bir döneme girmesine rağmen, Rus işgalinin Çek ekonomisine tek katkısı turizmdir. Batılı gözlemcilerin belirttiklerine göre, 1968 yılında 500.000 yabancı askerinin kriz geçtikten sonra ülkeye bıraktıkları döviz 50 milyon Türk Lirası'dır. Yabancı basında ve bazı ülkelerde Çekoslovakya'ya ilginin artması, ülkenin turizm geleceği açısından faydalı görünmüştür. Yabancı turizm acentaları birliğinin 1968 yılında yaptığı açıklamalarda, Rus askerlerinin bir kısmının ülkede kalması halinde daha fazla turist çekeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, 1969 yılı için turistlerin bir milyon kişi olacağı beklenmektedir.²⁶ Buradan anlaşılacağı gibi, Çekler, Rus işgali sırasında bile buldukları siyasal ortamın karışıklığını maddi kazanca dönüştürmenin yolunu turizm üzerinden sağlamışlardır. 1990 yılına gelindiğinde turistlerin iyi yemek, güneş ve denizden yararlanmak yerine komünist rejimleri deviren olayların başladığı merkezlere yönelmeleri²⁷ siyasal olayları nesnelleştiren kent meydanlarının görsel algısını kazanca dönüştürmenin bir yolu olarak kullanılmasına yol açmıştır. Ayrıca, sosyalist idarelerin teorik gerçeklikleri kent imgelerinde aranmak üzere başka ülke vatandaşlarının görüşüne sunulmuştur. Ancak, bu durum nostaljiyle Sovyetler Birliği'nin başlangıcı ve sonu arasındaki bağı kurmaya çalışan Svetlane Boym'un görüşlerine göz attığımızda nostaljinin yarattığı mekanlar anlamlı hale gelmektedir.²⁸ Sosyalizmin sonu ile nostaljik hale gelen geçmiş yaşantı kentteki

²³ 07. 09. 1968 *Milliyet Gazetesi*, s. 7.

²⁴ *Prağ 1900-2000*, Boyut Yayınları Mimarlık ve Kent Dizisi 6, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2003, s. 16.

²⁵ 07. 09. 1968 *Milliyet Gazetesi*, s. 7.

²⁶ 17. 11. 1968 *Milliyet Hafta Sonu Eki*, s. 2.

²⁷ 09. 05. 1990 *Milliyet Gazetesi*, s. 2.

²⁸ Svetlana Boym, *a.g.e.*, s. 99.

bazı müzelere objeler aracılığıyla tıkkştırılarak, bu mekanların turistlere sunulması ile kapitalist sisteme entegre olmanın ilk işaretlerini vermiştir.

Resslova'nın köşesinde Dekonstrüktivist üslubuyla dikkat çeken Dancing Building, Neo-Klasik, Art-Deco ve Art Nouveau apartman sıralarının köşesinde durağan ve anıtsal yapılardan oluşan cadde görüntüsüne hareket kazandırmıştır. Yapı, başka dekonstrüktivist çalışmaları da bulunan Amerikalı mimar Frank O. Gehry ile Çek mimar Vlado Milunić tarafından tasarlanmıştır. (Fotoğraf: Oya Şenyurt)

Sonuçlar

Prag'da pek çok mimari üslupta bina olmasına rağmen kentin üzerinde hakimiyet kuran tek üslubun Gotik olduğunu, Gotik üslubun turistlere pazarlandığını ve sadece yapıların mimari görselliği ile sınırlı kalmadığını söylemek yanlış olmaz. Ortaçağ kent meydanlarının gündelik hayatı yönlendiren hafta sonu faaliyetlerine benzeyen aktiviteler, Gotik/Neo-Gotik yapıların çevrelediği alanlarda gerçekleşmektedir. Bu konuda en etkili ve en fazla ilgi çeken alan Karlova Meydanı'dır. Bu sebeple, Vaslav Meydanı 1968 direnişinin odağını oluşturmasına rağmen turların ilgi alanı içinde Karlova Meydanı'na göre daha geri

planda kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Sosyalizmin terk ettiği kentin, müzeleşecek meydanları içinde Sosyalizm'den kalan anılar, tarihin daha gerilerine dayanan Ortaçağ mimarlığının kalıntıları üzerinden kurgulanmaktadır. Prag kenti için tarihsel süreç gözden geçirildiğinde çok sayıda olay arka arkaya saymak mümkündür. Bunlardan Habsburg Hanedanlığı'nın yönetiminden, Alman işgaline oradan Rus tanklarının Vaslav Meydanı'na girişine kadar çok sayıda tarihsel olay ilk akla gelenler arasındadır. Ancak, bunların mimari temsiliyeti tümünün karanlık ve hüznün içinde sıkışmışlığının simgesi olan Gotik Mimarlığa bağlanmaktadır. Belki de, bu tüm ülkenin geçirdiği sorunlu dönemlerin ve çoğu kişinin kent için uygun gördüğü hüznün duygusunun temsiliyeti olarak mimarlıkta Gotik üsluba ilişkindir. Buna rağmen, kentin masalsı havasını yansıtan Karlova Meydanı'nda renkli, boyalı, parlak süslemeleri, cephe resimleri ve grafitileri²⁹ ile baroklaşmış binalar da bulunmaktadır. Monarşik yönetimlerin simgesi/ temsiliyeti olan Barok mimarlığın en etkili örnekleri de kent içinde belirli bölgelerde bulunmasına rağmen, Karlova Meydanı ve diğer alanlarda da baroklaşmış yapılar yer almıştır. Burada, "baroklaşma", üslup için kullanılmamaktadır. Klasik kurallarından sıyrılan farklı biçim ve cephe arayışlarına sahip yapılar için kullanılmaktadır. Eksenselliğin asimetriye, devinimsizliğin devingenliğe ve dik açıların eğriselliğe dönüşmesi durumudur. 17. yüzyıldaki mimaride baroklaşmayı yaşamış bir seçkinin duvarlarını neden altın varaklarla süslettiğini anlamak için daha geniş bir bağlama bakmak gerektiğini savunan Alain de Botton'un savı dikkate alınarak (17. yüzyıl, savaşların ve hastalıkların, varlıklı kişileri bile sürekli tehdit ettiği bir dönemdir, yani kurdelelerle süslü çelenkler taşıyan meleklerin geleceğe ilişkin güzel vaatlerine bel bağlamak için uygun bir dönemdir)³⁰ gösterişli mimarlık ürünlerinin temsiliyetimi sorgulama biçimini Çeklerin tarihi üzerinden genelleştirdiğimizde, Karlova Meydanı ve başka mahallelerdeki bu baroklaşmış örnekler Jan Hus'un heykelinin etrafını saran yapay bir mutluluk aleminin sahte temsiliyetidir. Diğer bir deyişle, bu kadar masalsı ve dekor görünümlü meydanların ve sokakların bakan kişiye sundukları görsel şölenin kentin tarihselliği ile ilişkisi mimari üslupların kuralları ile sınırlanmış ve seçilmiş bir temsiliyet sunar. Avrupa'nın pek çok kentinde az sayıdaki yerel farklarla benzer ürünler sunan Gotik kiliseler, gerçekte her ülkenin tarihsel süreci içindeki anlamlarını farklı olaylara borçludurlar. Daha önce de ifade edildiği gibi bir Gotik temsiliyet, İngiltere'deki örnekler üzerinden farklı, Çek Cumhuriyeti üzerinden farklı algılanmalıdır. Ancak, konuştukları mimari dil ortaktır. Mimarının temsiliyeti sayesinde korkunun ve hüznün varlığının doğal kılındığı masalsı ortam, bizi Prag'ın gerçek tarihi ile ilişkiye sokmadığı için kentin geçmi-

²⁹ Graffito/Scraffito: Kuru siva, seramik ya da taş yüzey üzerine sivri bir metal çubukla kazınarak yapılan çizgisel resim ya da bezemeye verilen addır. Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 93.

³⁰ Alain de Botton, *Mutluluğun Mimarisi*, 3. B., Sel Yay., İstanbul 2009, s. 173.

şinin gerçek öyküsü kadar korkutucu hale gelmez. Gerek Rus gerek Alman işgali halkın yaşamı anlamlandırmak için gerekli araçlardan mahrum bırakıldıklarını göstermektedir. Rus işgalinden sonra insanların sanki hiçbir şey olmamış gibi yaşamlarına devam etmeleri, kurtuluş gayesini unutturmaya çalışan televizyon programları bu durumun en iyi örnekleridir.³¹ Pasif direnişin gerek Alman işgali gerekse Rus işgalinde benzer durumlar sunması, boyalı ve masalsi mimarinin gerisinde gizlenmiş gibidir. Prag'ın tarihinde siyasal güçlüklerle geçen dönemler, mimarinin ışıklı yüzüyle farklı bir temsiliyete bürünmüştür. Bu perdeleme ve gizleme üzerine geliştirilen görsel temsiliyet son olarak kentin durağan ve insansız sokak ve caddelerine gönderme yapan "Dancing Building" in baroklaşmış tarzıyla tamamlanmıştır. Bu varsayım kente gelen turistlere halkın oluşturacağı gerçek bilgi yerine geçecek düşürünü gibi gözükken Karlova Meydanı ve eski şehir üzerinden kentin tanıtımını yapmayı/benimsetmeyi de anlamlı hale getiriyor. Dolayısıyla; paketlenmiş Gotik kültür yanulsamaları turistlere sunulan ve turist çeken bir program gibi görünmekle birlikte, halkın gündelik hayatının geçmiş ve şimdi için anlamlandırılmasında bir kaçış mekanı olarak Gotiğin yarı korkulu masalsi temsiliyetinin binalarla sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Farkında olmadan şimdinin küresel dünyasına da bu meydanla bağlantı kurulmakta ve küreselleşmenin tekinsizliğinin yaşandığı "küreselleşmenin ortaçağı"³² Karlova Meydanı'nda yeniden hayat bulmaktadır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, 5. B., İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- Aydınlı, Semra, "Aylak-Muğlak Kent Deneyimleri", *Arzu Mimarlığı Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek*, 1.B., İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 257-297.
- Antmen, Ahu, *Sanatçıların Yazılar ve Açıklamaları 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, 4. B., İstanbul 2012.
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, 4. B., İstanbul 2012.
- Berlitz Cep Rehberi Prag, Dost Yayınevi, 7. B., Ankara 2012.
- Boym, Svetlana, *Nostaljinin Geleceği*, Metis Yay., İstanbul 2009.
- De Botton, Alain, *Mutluluğun Mimarisi*, 3. B., Sel Yay., İstanbul 2009.
- Eğribel, Ertan, "Küresel Kalpazanlık: Küresel Ortaçağ'a Geçiş Dönemi'nde Toplumsal Gerçekliğin Yitirilmesi ve Kurmacanın Rolü", *Sosyologca*, S.:6, Temmuz-Aralık, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 7-15.
- Gürsel, Nedim, "Prag Yağmur Parmaklı Kent", *Atlas*, S.:104, 2001, s. 75-91.
- Hasol, Doğan, "Prag ve Danseden Bina", *Yapı Dergisi*, S.: 203, 1998, <http://www.doganhhasol.net/Articles>. Erişim: 07. 03. 2014, 18:47.

³¹ 19. 07. 1970 *Milliyet Gazetesi*, s. 5.

³² Bu ifadeyi Ertan Eğribel'in "Küresel Kalpazanlık: Küresel Ortaçağ'a Geçiş Dönemi'nde Toplumsal Gerçekliğin Yitirilmesi ve Kurmacanın Rolü" başlıklı makalesinden ödünç alarak kullandım. Bunun için bkz. *Sosyologca*, S.:6, Temmuz-Aralık, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013.

- Kural, Orhan, "Çek Cumhuriyeti ve Açıkhava Müzesi Prag", *Eman name*, S. 2, Ağustos-Eylül 2002, s. 59-62.
- , "Modern Çek Mimarlığının Kurucusu: Jan Kotěra (1871-1923)", *Arredamento Mimarlık*, S.: 159, İstanbul 2003, s. 30-32.
- , *Prag 1900-2000*, Boyut Yayınları Mimarlık ve Kent Dizisi 6, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2003.
- Ragon, Michel, *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1998.
- Sayer, Derek, "Prague as a Vantage Point on Modern European History", *METU Studies in Development*, C.: 22, S.: 3, 1995.
- Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Žižek, Slavoj, *Ahir Zamanlarda Yaşarken*, Metis Yay., İstanbul 2011.
- Milliyet Gazetesi Arşivi: gazetearsivi.milliyet.com.tr/